

УДК 81'42'373.2:811.133.1 (045)

Л. В. Кучерява,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЕМАНТИКА ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

У статті розглядаються проблеми класифікації топонімів та принципи поділу топонімичного матеріалу на групи, представлені різними дослідниками. Аналізуються назви природно-географічних об'єктів, вжиті авторами у французьких романах XIX-XX століть.

Ключові слова: класифікація, географічний об'єкт, художній твір, реальна та вигадана назва, топонім, гідронім, фітонім, дрімонім, спелеонім.

SEMANTICS OF GEOGRAFICAL NAMES

Toponyms occupy a special place in French novels because they define dominant structure of the literary work. Similarly to all proper names toponyms are subject to general laws of literary context and are stylistically and expressively marked. The topicality of the article given consists in a try to observe semantic meaning of different types of toponyms.

The problems of toponyms classification and principles of toponymical material division into groups are observed. Different classifications of geographical objects composed by foreign and national researchers are presented. Detailed classification of English place names with element –stead by K.Sandred is considered. Real and imaginary toponyms (hydronyms, phytonyms, drymonyms, speleonyms) in French novels of XIX-XX centuries are analysed. Their semantics, structure and sometimes functions in the literary work are substantiated.

Key words: classification, geographical object, literary work, real and imaginary name, toponym, hydronym, phytonym, drymonym, speleonym.

СЕМАНТИКА ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАЗВАНИЙ

В статье рассматриваются проблемы классификации топонимов и принципы разделения топонимического материала на группы, представленные разными исследователями. Анализируются названия природно-географических объектов, использованные авторами во французских романах XIX-XX веков.

Ключевые слова: классификация, географический объект, художественное произведение, реальное и выдуманное название, топоним, гидроним, фитоним, дрімоним, спелеоним, ороним.

Топонімікон займає особливе місце в літературному творі, оскільки вичерпує просторову домінанту художнього твору [4, с. 144]. Як і всі власні імена, топоніми підкоряються загальним законам художнього контексту, і є експресивно і стилістично маркованими.

У наших попередніх дослідженнях ми розглядали топономастику та функції топонімів художнього тексту [2; 3]. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що у статті робиться спроба простежити семантику топонімів у творах. Метою статті є огляд класифікацій реального топонімичного матеріалу та аналіз прикладів з художніх творів французьких авторів. Об'єктом дослідження виступили топоніми. Предметом аналізу стали семантичні особливості топонімів. Матеріалом дослідження слугували топоніми з французьких творів.

Найбільш детальна класифікація топонімів була розроблена О. В. Суперанською [5, с. 186-187]. Дослідниця виділила 13 підгруп топонімів, де крім природних географічних об'єктів існує велика група об'єктів, пов'язаних з діяльністю людини: омоніми, спелеоніми, дрімоніми, фітоніми, пелагоніми, лимноніми, гелоніми, потамоніми, ойконіми, астіоніми, комоніми або хоріоніми, урбаноніми, хороніми.

Класифікацією топонімічного матеріалу займалися дослідники: Ф. Палацький, Ф. Міклошич, Т. Войцеховський, Ф. Шварц, Е. Мука, П. Скок, К. Мошинський, В. Ташицький, С. Роспанд, П. Лебель, С. Копорський та інші.

Так, наприклад, Ф. Палацький [5, с. 149], досліджуючи слов'янські топоніми (назви поселень), поділяв їх на дві групи за *етимологічним принципом*: 1) назви, що походять від імен засновників або власників і 2) назви, що походять від природних умов. Окремо були виділені складені назви. Ця класифікація повністю заснована на історії виникнення назв.

Т. Войцеховський [5, с. 149] у своїй класифікації вже більш детально поділив слов'янські топоніми на: 1) топографічні: а) що вказують на топографічні властивості об'єкта, б) що вказують на працю людини, в) що позначають мешканців за топографічними ознаками, 2) патронімічні назви, дані нащадкам або підлеглим людини, ім'я якої стало основою назви, 3) «арендні» назви, які позначають особисту власність людини, 4) «службові» назви, які відображають заняття мешканців, 5) «родові» назви, які є прізвиськами мешканців.

Класифікації Ф. Міклошича [5, с. 149] та П. Скока [5, с. 150] є більш лінгвістичними, побудованими за *морфологічним принципом*. У першій виділяються назви, утворені від: 1) імен людей: а) іменників, б) прикметників; 2) загальних імен: а) земля, б) вода, в) рослини, г) тваринний світ, д) колір, е) будови, є) заняття мешканців, ж) знаряддя праці, з) етнічні позначення, и) політичні обставини. Додатково матеріал був диференційований Ф. Міклошичем для виділення складних слів. У другій класифікації розглядаються назви, утворені від прикметників; субстантивованих прикметників; топонімічних апелятивів; прийменникові, префіксні, складні назви тощо.

Інший дослідник Ф. Шварц [5, с. 150] аналізував топонімічний матеріал незалежно від вказаних вище класифікацій, поділяючи його на три групи: 1. назви, пов'язані з поселеннями; 2. назви, пов'язані з професіями і прізвиськами; 3. назви за природними умовами.

К. Мошинський [5, с. 151] поділив топоніми на чотири групи, серед яких виділяв назви, утворені: 1) за природними умовами: а) власне природні, б) пов'язані з діяльністю людини; в) що дають естетичну оцінку; 2) не за природними умовами: а) що відображають життя людини; б) від імен людини, включаючи назви етнічних груп; 3) двозначні, які можна віднести і до першої, і до другої групи; 4) незрозумілі.

Будуючи свою класифікацію, В. Ташицький [5, с. 151] ділить назви населених пунктів на групи: а) назви, які завжди були назвами населених місць; б) назви, що раніше позначали людей, а потім перетворилися у топоніми. В середині кожної групи він вводить історико-етнографічні і лінгвістичні рубрики, звертаючи особливу увагу на суфікси. Також дослідник виділив двозначні і незрозумілі назви.

Класифікація французького дослідника П. Лебеля [5, с. 154–155], побудована за *хронологічним принципом*, стосується французьких гідронімів. Дослідник виділяє 5 історичних шарів: сучасні французькі назви; середньовічні французькі; гало-германські; гало-романські; доісторичні, неспіввідносні з відомими етнічними елементами. В типологічному плані П. Лебель ділить назви на: 1. апелятиви, або родові імена; 2. кваліфікаційні, або описові імена; 3. детермінативні імена, що мають вказівку на положення позначуваного в просторі і часі. Практично виділяється і четверта група «*poms divers*» – різні, куди входять нерегулярні утворення (гідроніми, зобов'язані помилковому написанню, хибній інтерпретації, взагалі незрозумілі). Типологічний підхід П. Лебеля вважає доцільним лише в межах кожного хронологічного періоду.

С. Копорський [1, с. 114–115] на додаток до рубрик існуючих класифікацій виділяє імена-орієнтири (топоніми-орієнтири) та емоційно-експресивні топоніми. Загальна класифікація топонімів за С. Копорським наступна: 1. імена місць – орієнтири; 2. імена місць, які виражають емоційно-експресивні стани людини (ідеологічні імена); 3. імена-«знаки», що не містять вказування на предмет, не виражають ставлення людини до предмету і в той же час розвивають ознаку орієнтирності й оцінки.

Також нами було звернено увагу на англійські географічні назви з елементом *-stead*, які є дуже давніми. У працях про англійські географічні назви найбільш загальне значення елементу *-stead (-stede)* є «місце».

Дослідник К. Сандред [10] зауважує, що другий елемент *-stede* завжди означає місце розташування того, що виражене першим елементом, наприклад, *pleg-stede* «*place for play*», *ham-stede* «*a homestead*». Відповідно він виводить єдине значення цього елементу у складних словах «*place, site*». Увесь подальший матеріал ділиться автором на дві великі групи: 1) *LA=Location of Activity* (місце діяльності) і 2) *LO=Location of Objects (or People)* (розташування об'єктів або людей):

1) перші елементи позначають (у більшості випадків) людську діяльність у широкому смислі слова, і більшість з них не має місцевого значення. Ця група містить складні слова, утворені наступними першими елементами: *baep* «*bath, the action of bathing*», (*ge)beorh* «*protection, refuge*», *camp* «*battle*», *cwealm* «*death, slaughter*», *eard* «*dwelling, home*», *hleopor* «*voice, speech*».

2) складні слова, в яких перші елементи позначають об'єкти з не локальним значенням, такі як *aesc-stede* (попіл) і *gled-stede* (вугілля). Обидва слова зустрічаються у поезії. Складне слово *folc-stede* є єдиним прикладом, в якому перший елемент означає людей. Більш численними є складні слова, в яких перший елемент позначає будівлі, огороження, інші об'єкти з вираженим локальним характером та які позначають певний вид людської діяльності, наприклад: *burh* «*fortification*», *cirice* «*church*», *ealh* «*temple*», *hus* «*house*».

Таким чином, робиться висновок, що елемент *stede* позначав спочатку «місцеположення» об'єкту, позначеного першим елементом. Але оскільки перший елемент був словом з локальним значенням, *stede* іноді ставало нечітким і, таким чином, це складне слово час від часу позначало теж саме, що і просте слово. Однак, існує чотири складних слова, в яких перші елементи є словами з помітним локальним характером: *eorp-stede* «*earth*», *land-stede* «*country, region*», *mearc-stede* «*border-land*», *wang-stede* «*open country, place*». Ці складні слова зустрічаються лише у поетичному матеріалі [10, р. 82].

Як показує аналіз, характерним для *LO* і *LA* типів у наведених прикладах є вживання іменника як першого елементу.

Також існують географічні назви з елементом *-stead*, що є складними словами іншого характеру, які не належать ні до *LO*, ні до *LA* категорій. Такі географічні назви включають наступні значення перших елементів:

1. назви рослин і дерев; інші слова, що позначають рослинність: *Alderstead*, *Aplestead*, *Ashstead*, *Binstead*, *Bumpstead*, *Plumstead*.

2. назви тварин (часто свійських): *Cockstead*, *Hawstead*, *Horstead*.

3. слова, що описують топографію або ландшафт: *Bastead*, *Halstead*, *Morestead*, *Selstead*, *Stanstead*, *Whempstead*.

4. прикметники: *Brastead*, *Greenstead*, *Highstead*, *Twinstead*.

5. власні назви з давньоанглійського періоду: *Harkstead*, *Medstead*, *Ganstead*, *Walkingstead* [10, р. 115].

Ці 5 груп географічних назв не належать до зразків, утворених існуючими давньоанглійськими апелятивами з елементом *-stead*.

У художніх творах назви природно-географічних об'єктів можуть включати як реальні, так і вигадані назви. Серед реальних виділяються назви островів (інсулоніми) (*Madagascar, Pathmos, ile d'Elbe*). Назви реальних островів можуть мотивуватися певними історичними подіями (*cap de Bonne-Espérance*) або бути названими на честь певної особи (*île Sainte-Hélène*). Назва вигаданого острова відображає особливості географічного середовища (*îles Creuses, ile des Sables*). Ми вважаємо ці назви вигаданими оскільки, по-перше, вони відсутні у словнику, натомість реально існує річка Creuse і департамент Creuse у регіоні Лімузен. По-друге, про те, що назва вигадана, свідчать вказівки в контексті, а саме, обігрування назви відбувається за допомогою вживання каламбура:

– Avant ici, dit Lazuli, vous avez beaucoup navigué ?

– **Ja, ja jamais**, dirent les deux marins. Puis Berzingue ajouta. – On ment.

– Oui, dit Sandre. **On n'a pas arrêté en réalité**. On disait ja, ja, jamais parce qu'à notre idée, ça devrait **quasiflûtement pouvouyoïr fayère une cheranceron**.

– Ça ne nous dit pas **ousque** vous avez été, dit Lazuli.

– On a vu **les îles Creuses**, dit Sandre et on y est resté trois jours.

Wolf et Lazuli les regardèrent avec respect.

– C'est comment ? dit Wolf.

– **C'est creux**, dit Berzingue.

– Foutre de foutre ! dit Lazuli. Il était devenu tout pâle [12, p. 100].

Гідроніми, переважно реальні, представлені декількома видами: лімніоніми (*lac d'Aral, le Petit Lac de Hanoi, lac d'Alloz* [7, p. 87]), океаноніми (*l'océan Indien, le Pacifique*), пелагоніми (*les bords la mer Noire, la Mer Rouge*), потамоніми (*les bords de la Marne, la Seine, l'Erdre, le Doubs*), протока (*le Gibraltar*), гольф (*le golfe de Bengale*), канал (*le canal de Suez*). Як бачимо з прикладів, до складу більшості гідронімів входить назва країни, де вони знаходяться. Іноді, з метою узагальнення, автор не конкретизує гідронім, а дає саме поняття (*l'Océan*). Зустрівся випадок мотивування гідронімічної назви, а саме броду: «...**gué des Roulettes**... on appelle de cette manière à cause des cailloux ronds qui s'y trouvent en grande quantité...» [9, p. 84].

Фітоніми є присутніми у невеликій кількості і можуть бути віднесеними до реальних назв. Зокрема, виявлено назви троянд. Їх вживання зумовлене темою, сюжетом твору Е.Тріоле «Roses à crédit». Назви троянд є мотивованими місцем походження: *la Rose des Mages (Rose de France, Rose gallique)*, зовнішнім виглядом: *la rose Cent Feuilles* (оскільки знаходимо в тексті:... *je préfère la rose simple, à cinq pétales... De la rose sauvage, les Grecs ont fait la rose Cent Feuilles* [11, p. 117], за прізвиськом селекціонера: *roses «Donelle»*, у випадку присвячення комусь: *la rose Martine Donelle*. Отже, автор свідомо обирає назви, пов'язує їх із загальною палітрою твору.

У другому випадку було знайдено назви салатів, які вирощував один з персонажів твору [8, p. 164]. Вони не мотивуються у творі, є вимними, хоча, безсумнівно, їх назви були колись мотивовані як формою (*Barbes de capucin, Royales*), походженням (*Romaines*), так й іншими особливостями походження (*Laitues, Chicorées*).

До фітонімів ми відносимо також словосполучення з назвами рослин. Вони позначають поняття, що існують в мові, наприклад, *marrons d'Inde* або *grandes herbes gaufrées qu'on appelle collerettes de Henri IV* [7, p. 420]. Крім того, фітоніми можуть бути онімизованими, тобто у творі йдеться про конкретний об'єкт, що викликає у персонажів певні асоціації, як *le châtainier géant de Saint-Nazaire* [6, p. 222]. Такий фітонім вважаємо авторським.

Дримоніми у художніх текстах можуть бути реальними і вигаданими, оскільки переважно співвідносяться з іншими онімами, відповідно, вигаданими чи реально існуючими. Так, наприклад, дримонім *la forêt de Saint-Germain, bois de Boulogne* (або скорочена назва *Le Bois*) пов'язані з реальною назвою передмістя Saint-Germain-des-Près та містом Boulogne-Billancourt; *le Tonlésap* – камбоджійський ліс поблизу озера le Tonlé Sap; *jardin des Tuileries* прилягає до території колишнього старовинного замку Tuileries, *la Forêt-Noire* – масив на південному сході Німеччини. Наведені нижче назви є вигаданими (принаймні топоніми, від яких вони утворені, не зафіксовані у словниках, проте побудовані на зразок реальних – *bois d'Obonne*). Також до складу вигаданих дримонімів можуть входити онімизовані апелювати: *bois Bélvédère* (bélvédère (m) – башточка, вежка), lieu-dit *Les Mygales* (mygale (f) – павук-птахоїд).

Спелеоніми та ороніми не широко представлені в аналізованих творах. Вони є реальними і вживаються при описі географічного середовища, можуть бути широковідомими (*Oural, Vésuve, Etna, Alpes*) та маловідомими: грот *Chambre-aux-Demoiselles*, уламок скелі *Bunte Bi, la montagne du Siam, Brocken* (гора на півдні Німеччини), *la montagne de la Pèlerine, la montagne Sainte-Généviève*. Можливе їх вживання і в порівняльних зворотах, що свідчить про наявність в них семантичного значення. Наприклад: «*Le frigidaire avait apparut dans la cuisine en plein hiver. Il y trônait comme un Mont Blanc, beau, encombrant et utile*» [11, p. 162].

До цієї ж групи онімів можна включити різні назви рельєфу, які є позначеннями реальних об'єктів. Серед них – широко відомі назви: *la Côte d'Azur, Vallée de Chevreuse, le plateaux de Dalat* та маловідомі назви: *pré de la Joncière, Val d'Ota, la vallée de Queyras, la plaine de Mont-Saint-Jean*. Також зустрілася назва полюсу: *le pôle du Sud*.

Таким чином, як показує аналіз, назви природних географічних об'єктів є переважно позначеннями реальних об'єктів, оскільки автори за допомогою їх описують географічне середовище. Якщо це назви широковідомих об'єктів, вони викликають певні асоціації, завдяки чому можливе їх використання в ролі означень та характеристик. Вживання вигаданих назв зумовлюється особливостями авторського стилю.

У наступних дослідження доцільним буде розглянути назви соціально-географічних об'єктів у французьких романах.

Література:

1. Копорский С.А. Очерки по топонимии. I. Имена-ориентеры / Копорский С.А. // «Onomastica», г.Х, з. 1-2. – Wrocław – Warszawa – Krakow, 1965.
2. Кучерява Л. В. Імена-фон та їх функції у творах французьких авторів / Людмила Василівна Кучерява // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид. цент КНЛУ, 2013. – Вип. 30. – С. 135–141.
3. Литвин Л. В. Географічне ім'я в художній прозі / Людмила Василівна Литвин // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид-во Київськ. нац. ун-ту, 2002. – Вип. 1. – С. 117–120.
4. Немировская Т.В. Некоторые проблемы литературной ономастики / Немировская Т.В. // Актуальные вопросы русской ономастики : Сб. науч. трудов. – К. : УМК ВО, 1988. – С. 112–122.
5. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 367 с.
6. Bazin H. Qui j'ose aimer / Hervé Bazin. – P. : Editions Bernard Grasset, 1956. – 248 p.

7. Hugo V. *Les misérables* / Victor Hugo. – P. : Garnier-Flammarion, 1967. – 510 p.
8. Maupassant Gui de. *Une vie* / Гі де Мопассан. – М. : Ecole Supérieure, 1974. – 207 p.
9. Sand G. *La petite Fadette* / Georges Sand. – Paris : Bookking International, 1995. – 284 p.
10. Sandred K.I. *English Place-Names in -stead* / Karl. I. Sandred. – Uppsala, 1963. – 240 p.
11. Triolet E. *Roses à crédit* / Elsa Triolet. – Kiev : Editions «Dnipro», 1981. – 255 p.
12. Vian B. *L'herbe rouge* / Boris Vian. – Paris : éd. Jean-Jacques Pauvert, 1962. – 226 p. (194)